

सेल्टर : चितवनदेखि कञ्चनपुरसम्म

हरि सापकोटा
केन्द्रीय सल्लाहकार परिषद् सदस्य



पार्टी सम्पर्क

तीसको दशक, जतिबेला देशको राजनीतिमा निरङ्कुश राजतन्त्रको हाली-मुहाली थियो। उसले ढकोसलाको रूपमा पञ्चायती व्यवस्था अघि सारेको थियो। समाजमा पञ्चायतको शोषण, दमन र उत्पीडन चरमोत्कर्षमा थियो। पञ्च र मण्डलेहरूको ताण्डव नृत्य चलिरहेको थियो।

त्यस्तै परिवेशमा २०३३ फागुनतिर को-अर्डिनेसन केन्द्रमार्फत मेरो राजनीतिक सम्पर्क सुरु भएको थियो। उमेरका हिसाबले १४-१५ वर्षको मात्रै थिएँ। पाँच वर्षजति घरेमा बसी विद्यार्थी, लाल रक्षक दल लगायत सङ्गठनमा काम गरेपछि पार्टीले पूर्णकालीन भएर भूमिगत जाने प्रस्ताव ल्यायो।

मलाई तिब्बतको भूदास विद्रोह, डाक्टर नर्मन ब्येथुनको कथा, ल्यु हुलानको चित्रकथा, दक्षिण भियतनामी क्रान्तिकारी योद्धा न्युयेन भान ट्राङ्को जीवनी, अग्निदीक्षा उपन्यास र कमरेड रत्नकुमार बान्तवाको जीवनी लगायतका सन्दर्भसामग्रीहरूले प्रेरित गरेकै थिए। मूलतः मेरो वर्ग स्रोत, पारिवारिक परिवेश र देशको राजनीतिक व्यवस्थासँगै कमरेड केदार न्यौपानेको विशेष प्रेरणाका कारण म भूमिगत काममा जान तयार भएँ।

भूमिगत जीवनको प्रारम्भ

बुवाआमाको हुर्किसकेको जेठो छोरो। थुप्रै भाइबहिनीको दाजु। परिवारको ठूलो अपेक्षा र होलफस्टदेखि टप टेनसम्मको राम्रो पढाइ। साथै निजी जीवनका सफलताका सबै अवसरहरू छोडेर २०३८ असोज ५ गते बिहानीको मिरमिरेमा स्वेच्छाले घर छोडेर भूमिगत पार्टी काममा हिंडेँ। त्यतिबेला भर्खर १९ पुगेर २० लाग्दै थियो मेरो उमेर।

चितवन जिल्ला चार भागमा विभाजित छ। जिल्लाको मुख्य भूमि बरन्डाभार जङ्गलले पूर्व र पश्चिम गरी दुई भागमा छुट्याएको छ भने हालको माडी नगरपालिकालाई चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जले छुट्याएको छ। त्यस्तै इच्छाकामना गाउँपालिका सिङ्गै, राप्ती नगरपालिकाका चारवटा वडा, कालिका नगरपालिकाका तीनवटा वडा र भरतपुर महानगरपालिकाको वडा नं २९ गरी एउटा महत्त्वपूर्ण भाग पहाडमा पर्छ।

पूर्वी चितवनमा पार्टी काम

राजाको निरङ्कुशकालमा पूर्वी चितवनको पूर्व-पश्चिम राजमार्गको दक्षिणी भेगमा पहाडिया र थारु जमिन्दारहरूको दबदबा थियो, चर्को शोषण थियो। त्यसैकारण वर्गीय अन्तरविरोध पनि चर्को हुने नै भयो। राजमार्गको किनारमा खसआर्य समुदायका माथिल्लो वर्गका मानिसहरूको बसोबास थियो भने राप्ती खोलाको किनार, जङ्गलको किनार र पृष्ठभागमा दनुवार, थारु, दराई, बोटे, माझी, तामाङ, चेपाङ र दमाई, कामीजस्ता दलित एवं जनजाति समुदायका श्रमजीवी वर्गीय मानिसका बस्तीहरू थिए।

पहिलो सेल्टर

केदार न्यौपानेले मलाई २०३८ असोज ५ गते चितवन जिल्लाको पूर्वीभाग भण्डारा जागृतप्रसाद (जेपी) भेटवालको घरमा पुऱ्याउनु भयो। त्यही नै मेरो भूमिगत जीवनको पहिलो सेल्टर थियो। शासकहरूले राजतन्त्र र पञ्चायतविरोधी राजनीतिक शक्तिहरूलाई अराष्ट्रिय तत्त्व (अ.त.) र कम्युनिस्टहरूलाई उग्रवादी आतङ्ककारी समेत भनेर दमन र धरपकड गर्थे। हिरासत र जेल हाल्थे। त्यस्तो बेलामा कम्युनिस्ट कार्यकर्ताहरूलाई घरमा खुवाइ-पियाइ सुरक्षित ढङ्गले लुकाएर राख्नु खतरा मोल्नु थियो। हामीलाई सुरक्षित राखिने तिनै घरहरूलाई नै सेल्टर (आश्रयस्थल) भनिन्थ्यो।

यही क्षेत्रमा लगातार पाँच वर्ष पार्टी निर्माणको काम गरें। जेपी भेटवालको घर सिङ्गै क्षेत्रको आधार सेल्टर थियो। जेपी त्यतिबेला पत्रकारिता गर्नुहुन्थ्यो र प्रायःजसो काठमाडौंमै बस्नुहुन्थ्यो। उहाँ आफैँ पनि पार्टी कार्यकर्ता र राजनीतिक व्यक्ति भएकाले परिवारलाई पार्टीका साथीहरूसँग कस्तो व्यवहार गर्ने भन्नेबारे राम्रोसँग सम्झाउनु भएको थियो। त्यस घर-परिवारले पार्टी विस्तारमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको थियो।

त्यस क्षेत्रमा पिप्ले, भण्डारा, कठार, खैरहनी, कुमरोज, पदमपुर, बच्छ्यौली र रत्ननगर गरी आठ गाउँ पञ्चायत पर्थे। जनस्तरमा पहिलो सेल्टर थियो कमरेड अमृतलाल तामाङको घर। मलाई जेपी भेटवालको घर भण्डाराबाट करिब तीन किलोमिटर दूरीमा रहेको तत्कालीन पिप्ले गाउँ पञ्चायत वडा नं. ८ पर्सा गाउँमा रहेको त्यस घरमा पुऱ्याउनु

भएको थियो कमरेड दिनेश (रामप्रसाद ढकाल) ले। अहिले उहाँ हामीबीच हुनुहुन्न। देशमा राजनीतिक परिवर्तन भएर बहुदल आएपछिको खुला परिवेशमा उहाँले जेजस्ता कुरा भोग्नु र महसुस गर्नुभयो, तिनलाई पचाउन सक्नु भएन। अन्य केही आन्तरिक पारिवारिक कारण समेतले उहाँको मानसिक स्वास्थ्यमा समस्या देखिएको थियो। त्यसको उपचार चलिरहेका बेला निमोनिया समेतको आक्रमणबाट उहाँको केही वर्ष पहिले मृत्यु भयो।

अमृत तामाङ वर्गीय किसान कार्यकर्ता हुनुहुन्थ्यो। त्यस गाउँमा करिब ३५ घर थिए, करिब-करिब सिङ्गो गाउँ नै हाम्रो पार्टीको पकड र प्रभावमा थियो। कमरेड गोविन्द दराई, जितबहादुर दनुवार (राई), कृष्णबहादुर राई, गोपाल राई लगायत छ-सात घर हाम्रा सेल्टर थिए। कमरेड अमृतलाल तामाङ र उहाँकी श्रीमती समेतको मृत्यु भैसकेको छ। उहाँ जिल्ला पार्टी उपाध्यक्ष कमरेड दावा लामाका मामा हुनुहुन्थ्यो।

पिप्ले-६ को माधवटार गाउँमा विद्यार्थी जीवनमा अनेरास्ववियुको सम्पर्कमा आएका तीर्थराज पाठकमार्फत पार्टी सम्पर्क भएको थियो। घरमुली हुनुहुन्थ्यो तीर्थजीको जेठो दाजु गोपाल पाठक। उहाँ नै सेल्टरदाता हुनुहुन्थ्यो। उहाँले केही समय प्रजातान्त्रिक राष्ट्रिय एकता मञ्चमा रहेर काम गर्नुभयो र बहुदलीय व्यवस्था आएपछि दुई कार्यकाल पिप्ले गाविसको अध्यक्ष भएर काम गर्नुभयो। पछि हृदयघात भएर बित्तुभयो। उहाँको घर-परिवारबाट त्यस भेगमा पार्टी काम विस्तार गर्न महत्त्वपूर्ण योगदान पुगेको थियो।

पिप्लेकै झुरझुरे केदारटारमा कमरेड परशुराम आचार्यको घर थियो। उहाँ त्यतिबेलाको पार्टी इलाका कमिटी सदस्य हुनुहुन्थ्यो। घरमुली हुनुहुन्थ्यो परशुरामजीको बुवा सिंहबहादुर आचार्य। बुवा कडा मिजासको हुनुहुन्थ्यो। तर हाम्रो पार्टीको सहयोगी नै हुनुहुन्थ्यो। त्यो घर पनि हाम्रो सेल्टर थियो।

पिप्लेका नौवटै वडामा पार्टी सम्पर्क थियो। तर कामको सघनता भने वडा नं. १, ४, ६ र ८ मा थियो। त्यस्तै वडा नं. १, २, ३ र ८ मा दनुवार जातिको बाहुल्य थियो। दनुवारहरू आफूलाई राई भन्ने गर्छन्। दनुवार राईहरूमा त्यतिबेला सबैभन्दा भरोसायोग्य हुनुहुन्थ्यो- जीतपुरका राजबहादुर राई। उहाँको सहयोगमा वरपरका दनुवार बस्तीमा पार्टी काम विस्तार गरिएको थियो।

म पहिलो चोटि घर छोडेर आधारभूत जनताको घरमा भूमिगत भएर बसिरहेको थिएँ। यो आफैँमा नौलो अनुभूति थियो। त्यस्तैमा एकाबिहानै घरबेटी भाउजू (अमृतलालकी श्रीमती) ले चरेसको सानो कचौरामा लगभग आधा कचौरा हल्का तातो, हेर्दा सङ्गो देखिने तरल पदार्थ ल्याएर दिनुभयो र भन्नुभयो- चिया हो, खानूसू कमरेड,

जाडोमा कान तातोतातो बनाउँछ । आखिर त्यो त घैरमा बनाएको तीनपाने रक्सी रहेछ, मैले पहिलो पटक रक्सी चाखें ।

पाटी काम विस्तारको सन्दर्भमा पिप्ले गाउँकै पर्साउनीमा चन्द्रबहादुर राई र सूर्यबहादुर राई नामका दुई जना कमरेडहरूसँग सम्पर्क भएको थियो । उहाँहरू एकाघरका दुई भाइ हुनुहुन्थ्यो, दुवै भाइ मलाई आफ्नो घरमा लान सहमत हुनुभयो । एकदिन बिहानै म उहाँहरूको घरमा गएँ । बिहानको खाना खाएपछि चन्द्रबहादुरजीका बुवा सोमबहादुर राई मसँग कुरा गर्न आउनुभयो, कुरा गर्दागर्दै गाली गर्न थाल्नुभयो । उहाँ त्यतिमा सीमित हुनुभएन । मलाई गलहत्ती लगाएर बाहिर निकाल्न थाल्नुभयो । चन्द्रबहादुरले बुवालालाई सम्झाउनु भयो— यस्तो गर्न हुँदैन भनेर । बुढाले माने पो ! दनुवारको घरमा म फरक नश्रू र अनुहारको मान्छे । दिउँसोको समय । अब के गर्ने, मलाई फसाद पऱ्यो । कतै पञ्च वा पुलिसलाई खबर गरेर पक्राउँछन् कि भन्ने भयो । धन्न, उनको घर पश्चिमतिर खुला ठाउँ थियो, बस्ती थिएन र अलि पर अर्को सेल्टर थियो । कुनै उपाय निकालेर म त्यस घरबाट निस्कें र अर्को सेल्टरमा पुगें । यो मेरो जीवनको अविस्मरणीय घटना थियो ।

तत्कालीन भण्डारा गाउँ पञ्चायतका सबैजसो वडामा पाटी सम्पर्क बिस्तार भइहेको थियो । विशेषतः भण्डारा, फुलौरिया, पडरिया, धमौरा र भवानीपुर—डडुवामा पाटीको सङ्गठन राम्रो थियो । मुख्य सेल्टरदाताहरू हुनुहुन्थ्यो— जेपी भेटवाल, फणीन्द्र पाठक, खिलकान्त रुवाली, बलराम सेढाई, फणीन्द्र सेढाई, बालकृष्ण लोहनी, रामबहादुर खरेल, राजदेव चौधरी, जलु चौधरी, हठना चौधरी, वभना चौधरी, वीरबहादुर रुम्बा, सूर्यबहादुर तामाङ र सीताराम बल । उहाँहरूमध्ये राजदेव चौधरी धमौरा गाउँका जमिन्दार परिवारका सदस्य हुनुहुन्थ्यो भने जलु चौधरी फुलौरिया भन्ने गाउँको गुरौ परिवारको सदस्य हुनुहुन्थ्यो । उहाँहरूको गाउँमा विशेष प्रभाव हुने भएकाले पाटी विस्तारमा राम्रो सहयोग पुगेको थियो ।

तत्कालीन कठार गाउँ पञ्चायतमा प्रारम्भमा वडा नं. ८ सुण्डी भन्ने गाउँमा पाटी सम्पर्क भएको रहेछ । वन विज्ञान क्याम्पस हेटौँडामा पढ्दा अनेरास्ववियुसँग सम्पर्कमा आई विद्यार्थी क्षेत्रमा काम गरेर फर्केका बुद्धिराम दराईबाट पाटी सम्पर्क भएको रहेछ । उहाँहरूको परिवार चौतरिया परिवार रहेछ, दराई जातिमा आफ्ना चौतरियालाई विशेष सम्मान गर्ने चलन छ । त्यसैले दराई जातिभित्र पाटी सम्पर्क बढाउन सजिलो भएको थियो । पिढहनी गाउँमा पनि दराई जातिको बाहुल्य भएकाले सम्पर्क भएको थियो । वडा नं. ९ का सम्पर्क व्यक्ति सिद्धिलाल दराई हुनुहुन्थ्यो । सम्पर्क विस्तारका क्रममा सुकबहादुर तामाङ, शङ्कर भण्डारी लगायतका साथीहरू पाटीमा आउनु भयो ।

पार्टी विस्तारका दौरान बडगाउँमा जनक अधिकारीसँग सम्पर्क भयो। उहाँको घरलाई सेल्टर बनाएर वडाभरि पार्टी विस्तार हुँदै थियो। उहाँका बुवा जजमानी गर्नुहुन्थ्यो, जजमानहरूमार्फत पनि पार्टी विस्तार गर्न सहज भएको थियो। त्यो वडाको पार्टी विस्तारमा शिव पाण्डे, नवराज उप्रेती र गोकर्ण थपलियाको पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका थियो।

एकदिन बिहानै छापामार शैलीमा म वडा नं. ७ खरखुट्टेका भेषनाथ आचार्यकहाँ गएँ। उहाँ सर्वहारा श्रमिक सङ्गठनको कार्यकर्ता र गाउँ प्रमुख हुनुहुन्थ्यो। नेपाल क्रान्तिकारी विद्यार्थी सङ्गठनको केन्द्रीय उपाध्यक्ष समेत भएर काम गरिसक्नु भएको थियो। भेटेर हाम्रो पार्टीका कुरा विस्तारपूर्वक राखेपछि उहाँ सहमत हुनुभयो र पार्टीमा रहेर काम गर्न तयार हुनुभयो। हाम्रो पार्टीमा उहाँको आगमनले कठार गाउँको पार्टी काममा महत्त्वपूर्ण योगदान पुगेको थियो। त्यसै गरी गैँडाहमा कृष्णप्रसाद न्यौपाने, खयरघारीमा शिवप्रसाद पाठक र उहाँका छोराहरू राम-लक्ष्मण पाठकजस्ता साथीहरूको सहयोग र सक्रियताले कठारको पार्टी निर्माणमा सहयोग पुगेको थियो।

त्यतिबेला खैरहनीमा त्यति साह्रो पार्टी काम विस्तार भएको थिएन। जमौलीका भरत भण्डारी, कमल न्यौपाने, खासखैरहनीका रामचन्द्र गौतम, तुलसीपुरका गङ्गाबहादुर बर्मा र मर्जुङ्का राजेन्द्र फुँयालका घरहरूमा सेल्टर थिए। तिनमा आश्रय लिएर पार्टी काम विस्तार गरिएको थियो।

कुमरोजमा घोप्रेहरा, जनकपुर, धरमपुर, गौवै र बहिरिया गाउँहरूमा पार्टी सम्पर्क थियो। घोप्रेहरा मूलतः दराई बस्ती थियो। त्यहाँ केयरसिंह (वीरसिंह) दराई, नारायण दराई र डडुवा दराईका घरमा सेल्टर थिए। वीरसिंह दराई पाउरोटी कम्पनीका लाइनमेन (बिक्रेता) हुनुहुन्थ्यो। आफ्नो बिक्री क्षेत्रमा पार्टी सम्पर्क गराउनु हुन्थ्यो। त्यसैगरी जनकपुरमा रामहरि ढुङ्गाना र इन्द्र लटौलाको घरमा सेल्टर थियो। रामहरिका छोरीहरू उर्मिला, निर्मला अनेरास्ववियुमा काम गर्दथे भने इन्द्र र उहाँका भाइ शिव लटौला पार्टीले अहाए-खटाएको काम गर्नुहुन्थ्यो। धरमपुरमा हुतराज छत्कुलीको घरमा सेल्टर थियो। उता बाहुन-क्षेत्रीहरूको बाहुल्य रहेका बहिरिया गाउँमा भने लगभग हाम्रै पकड थियो, धेरै घरमा सेल्टर थियो। पीताम्बर पन्त, शिव नेपाल, तेजप्रसाद नेपाल, टीका सिलवाल र भेषराज पन्त आदि स्थानीय नेता हुनुहुन्थ्यो।

त्यतिबेला पदमपुर राप्तीपारि राष्ट्रिय निकुञ्जको बीचमा थियो। पदमपुर-२ जितपुरमा ताराबहादुर गुरुङ, होमबहादुर गुरुङ, चतुरमान गुरुङ, सोमबहादुर गुरुङ र विष्णुप्रसाद अधिकारीका घरहरूमा सेल्टर थिए। पिपरियामा शिवनारायण चौतारियाको घरमा सेल्टर थियो। भीमपुरमा शङ्कर चौधरीको घरमा, बच्छ्यौलीमा नारायण चापागाईंको घरमा र

गढ्यौलीमा लोकप्रसाद चापागाईंको घरमा सेल्टर थियो। त्यतिखेरका सेल्टरदाताहरू शङ्कर चौधरी र लोकप्रसाद चापागाईंको निधन भइसकेको छ।

त्यतिबेला बच्छ्यौलीको झुवानीमा पार्टी काम अलि सघन थियो। गाउँमा पार्टी काम विस्तार गर्न रामजीप्रसाद रिजाल, ओमप्रकाश ढुङ्गाना, माधव खतिवडा, गोपाल रिजाल, हीरा धमला नारायण ढुङ्गानाका घरहरू, जनकौलीमा देवीप्रसाद पराजुली, भूमि ढुङ्गाना र गोपी खरेलका घरहरू, खास बच्छ्यौलीमा घनश्याम तिमिसनाको घरमा रहेका सेल्टरहरू र सेल्टरदाताहरूको अहम् भूमिका थियो।

त्यतिबेलाको रत्ननगर गाउँ पञ्चायतमा वडा नं. ७ मा सबैभन्दा राम्रो पार्टी काम थियो। कमरेड सूर्य शर्माको परिवार माडीबाट बसाइँ सरेर आएको थियो। उहाँहरूसँगै दुई घर आफन्तहरू पनि आउनु भएको थियो। सबै हाम्रै समर्थक-शुभचिन्तक हुनुहुन्थ्यो। कमरेड सूर्य शर्मालाई २०३७ सालमा माडी वसन्तपुरमा घटेको हत्याकाण्डसँग जोडेर ज्यानसम्बन्धी अभियोग लगाइएको थियो। त्यसकारण उहाँ कडा भूमिगत हुनुहुन्थ्यो र पार्टीले दिएको जिम्मेवारी पूरा गर्दै हुनुहुन्थ्यो। उहाँ लगायत उहाँका सानबा (सानिमा)को घरमा पार्टीको सेल्टर थियो। सानबाको थर पराजुली थियो। पराजुली बाका छोराहरू भोलानाथ, घुनाथ, नारायण र अम्बिका सबै इमान्दार कार्यकर्ता थिए। थारु जातिका बालसिंह चौधरी, रामकुमार चौधरी, गोरिया चौधरी, जनुवा चौधरी र जलेश्वर चौधरीको घरमा पार्टीका सेल्टरहरू थिए भने दराईमा जगुराम दराई र उहाँको काकाको घरमा सेल्टर थिए। वडा नं. ३ मा पनि पार्टी सम्पर्क विस्तार हुँदै थियो। कमल भुसाल, प्रेम शर्मा लामिछाने र वडा नं. ४ भोकाहामा मोतीलाल सुवेदीको सेल्टर हुँदै सम्पर्क विस्तार गरिँदै थियो।

टाँडीबजारमा जगतकृष्ण प्रजापति, दीपक कर्माचार्य, राजेन्द्र श्रेष्ठ, नारायण वन, सावित्री पुरी र ओमनाथ सापकोटा लगायतका साथीहरू सम्पर्कमा हुनुहुन्थ्यो। त्यस क्षेत्रको दक्षिणी सिमाना राप्ती खोला र राष्ट्रिय निकुञ्ज पथर्यो भने यता राजमार्ग साइड र बजारमा माथिल्लो वर्गका मानिसहरू, राजा र पञ्चायतका समर्थक एवं जनविरोधी तत्त्वहरूको अलि बाक्लो बसोबास थियो। भित्री गाउँमा समेत सत्ता पक्षका समर्थकहरू बस्थे। एकातिर हिंस्रक जङ्गली जनावरहरू र अर्कातिर सत्ता पक्षका सुराकीहरूबाट जोगिएर कम्युनिस्ट पार्टी विस्तार र सुदृढीकरणको काम गर्नु चुनौतीपूर्ण थियो। कैयौँ पटक रात-विरात एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ जाँदा बाटोमा गैँडासँग जम्काभेट भएका र छक्याएर भाग्न परेका घटनाहरू सम्झँदा अहिले पनि आड सिरिङ्ग हुन्छ।

पञ्चायती चुनावलाई उपयोग गर्ने पार्टी नीति अनुरूप २०४४ को पञ्चायती चुनावमा जनपक्षीय उम्मेदवारहरू उठाइएको थियो। चुनाव प्रचारप्रसारका क्रममा थुप्रै नयाँ मान्छेहरू सम्पर्कमा आए। उनीहरूलाई सङ्गठित गरेर परिचालन गर्दा पार्टीको सङ्गठन विस्तारमा उल्लेखनीय योगदान पुगेको थियो।

चितवनको पूर्वी पहाडमा

२०४३ को राष्ट्रिय पञ्चायत चुनावपछि पार्टीले मलाई जिल्लाको पूर्वी पहाडमा जिम्मेवारी दिएर पठायो। जिल्लाको उत्तरी भागमा अग्ला अग्ला पहाड छन्। अहिलेसम्म पनि सबै ठाउँमा बाटो पुगेको छैन, त्यस समयमा त बाटो पुगे कुरै भएन। अग्ला पहाडहरूलाई नाघेर ओहोर-दोहोर गर्नुपर्थ्यो।

चितवनका पहाडी भागमा नौ गाउँ पञ्चायत थिए। त्यसमध्ये सिद्धि, कोराक, लोथर र मकवानपुरको काँगाडा गाउँ पञ्चायतलाई मिलाएर चितवन-मकवानपुर सीमान्त इलाका पार्टी सक्रिय दल गठन गरिएको थियो। इन्चार्ज म थिएँ भने सचिव दावा लामा हुनुहुन्थ्यो। सङ्गठनका अन्य सदस्यहरूमा डिल्लीराज प्रजा, स्वामिलाल मोक्तान र मोहनसिंह मोक्तान हुनुहुन्थ्यो। कोराक र लोथरमा काम राम्रै फैलिँदै थियो।

कामको सिलसिलामा मलाई मोहनसिंह मोक्तानले आफ्नो घर लिएर जानुभयो। गाउँका मान्छेहरूलाई भेला गराउनु भयो। मैले हाम्रो पार्टी र राजनीतिका बारेमा धेरै कुरा बताएँ। अर्को दिन उहाँले मलाई त्यही गाउँको खर्लिङ भन्ने ठाउँमा फटकबहादुर (पीबी) गोलेको घरमा लिएर जानुभयो र मलाई छोडेर आफू चाहिँ फर्कनु भयो।

त्यो गाउँ चारैतिरबाट पहाडी डाँडाहरूले घेरिएको खोंचजस्तो थियो। पीबीको घरमा उहाँका बुवा-आमा र दाजु-भाउजूहरू हुनुहुन्थ्यो। पीबी काठमाडौँमा पढ्नु हुन्थ्यो। संयोगवश, म त्यहीं हुँदै उहाँ पनि आइपुग्नु भयो। भोलिपल्ट दिनभरि उहाँसँग राजनीति लगायत विविध विषयमा कुराकानी भयो। त्यहाँ बस्दाबस्दै मलाई त ज्वरो आउन थाल्यो। ज्वरो बढ्दै गयो। बिस्तारै मलाई असहज महसुस हुन थाल्यो।

मेरो स्वास्थ्य अवस्थाका सम्बन्धमा उहाँहरूबीच छलफल भएछ क्यारे, हेटौँडाबाट गर्लिङको स्कुलमा पढाउने वीरबहादुर थापालाई बोलाएर उहाँसँगै भण्डारा पठाउनु भयो। वीरबहादुर सरले म हिँड्न नसक्दाको अवस्थामा बोक्नुभयो। कतिखेर म हिँड्ने, कतिखेर उहाँले बोक्ने गरेर निकै कठिन यात्राका साथ भण्डारा जेपी भेटवालको घरमा पुग्यौँ। मलाई त्यहाँ छोडेर उहाँ फर्कनु भयो। औषधि उपचार र स्याहारसुसारपछि मेरो स्वास्थ्य ठीक हुँदै गयो। त्यस समयको कमरेडली व्यवहारको यो एउटा उत्कृष्ट उदाहरण हो।

पश्चिम चितवनमा सरुवा

२०४३ को उत्तरार्द्धतिर मेरो जिम्मेवारी पश्चिम चितवन तोकियो। गीतानगर, पटिहानी, शिवनगर, पार्वतीपुर, जगतपुर, शुक्रनगर, गुञ्जनगर, दिव्यनगर र मेघौली गाउँ पञ्चायत मेरो कार्यक्षेत्रमा पर्थे।

पूर्वको तुलनामा पश्चिममा वर्गीय अन्तरविरोध चर्को र तीव्र थिएन। तर राजनीतिक अन्तरविरोध भने तीव्र थियो। यस क्षेत्रमा नेपाली काङ्ग्रेसको बलियो उपस्थिति थियो। कम्युनिस्टहरूमध्ये विशेषतः चौथो महाधिवेशन/मशाल समूहको क्षेत्रभरि नै एक खालको प्रभाव थियो भने कतैकतै सर्वहारावादी श्रमिक सङ्गठन (रूपलाल) समूहको पनि प्रभाव थियो। छिटफुट रूपमा मानन्धर समूहको पनि प्रभाव देखिन्थ्यो। यिनै राजनीतिक शक्तिहरूसँगको प्रतिस्पर्धामा हामीले पार्टी काम अघि बढाउनु पर्यो।

चितवनमा कोके र मालेकालसम्म पनि साबिक गीतानगर-६ केसरवाग पार्टीको एउटा महत्त्वपूर्ण आधार थियो। किनभने नरबहादुर खाँड चौथो महाधिवेशन समूह परित्याग गरी हाम्रो पार्टीमा आउनु भएको थियो। उहाँको जिल्लामै एकखाले प्रभाव थियो। त्यस्तै शोभाखर चापागाईंको गाउँमा राम्रो प्रभाव थियो र उहाँका धेरै दाजुभाइ थिए। अर्को ठूलो परिवार थियो श्यामकृष्ण तिवारीजीको। उहाँका पनि आठ-नौ भाइ थिए र पूरै परिवार पार्टी समर्थक थियो। यी सबै घरमा सेल्टर लिन सकिन्थ्यो। कालु गिरी, तुलसी गिरी, बमबहादुर राउत र केदार पोखरेलका घरहरू पनि सेल्टर थिए। मेरो घर पनि यही गाउँमा हो। यही गाउँको वातावरणमा हुर्केको हुनाले म पार्टी कार्यकर्ता बनेर यहाँसम्म आइपुगेको छु। हाम्रो घर पनि पार्टीको सेल्टर थियो। खास कालखण्डमा यो वडामा पार्टीको एकछत्र प्रभुत्व थियो। दुर्भाग्य भन्नुपर्छ— नरबहादुर खाँड, शोभाखर चापागाईं, श्यामकृष्ण तिवारी, कालु गिरी र तुलसी गिरी अहिले हामीबीच हुनुहुन्न, उहाँहरू सबैको निधन भैसकेको छ।

स्मरणीय कुरा के छ भने नरबहादुर खाँड पहिले नेकपा मानन्धर समूहमा हुनुहुन्थ्यो। २०४७ मा माले- मार्क्सवादी एकीकरणपछि मानन्धर समूह परित्याग गरेर केही साथीहरू सहित उहाँ पनि पुनः एकीकरणमा जोडिनु भएको थियो।

केसरबागदेखि अलि पर अम्बर बस्तीमा मुक्तिनाथ वाग्लेजीको घरमा पनि पार्टीको सेल्टर थियो। उहाँ पाको मान्छे हुनुहुन्थ्यो। सिङ्गै परिवार पार्टीको पक्षमा थियो।

मेघौली, शुक्रनगर र जगतपुरमा पार्टीको प्रभाव धेरै राम्रो थियो। मेघौली र शुक्रनगरमा त जनपक्षीय चुनाव नै जितिएको थियो। जगतपुरमा चुनाव जित्न नसकेको भए

पनि पार्टीको सङ्गठनात्मक अवस्था राम्रो थियो । पटिहानी र गीतानगर सङ्गठनात्मक हिसाबले मध्यमस्तरको काम भएका गाउँहरू थिए भने शिवनगर, पार्वतीपुर, दिव्यनगर र गुञ्जनगर कमजोर अवस्थामा थिए ।

पटिहानीको गङ्गानगर बनपाले टोलबाट हाम्रो पार्टी काम सुरु भएको हो । विनोद सापकोटा त्यहाँको सम्पर्क सूत्र र सुरुवातकर्ता हुनुहुन्थ्यो । त्यो गाउँमा उहाँबाहेक सूर्यराज आचार्य, उदयरज सापकोटा, रामजी सापकोटा, कृष्ण सापकोटा र पदमराज घिमिरे अगुवा कार्यकर्ता हुनुहुन्थ्यो ।

जगतपुरमा पदमपाणि पौडेल, केशव पौडेल, थानप्रसाद तिवारी, जगन्नाथ न्यौपाने, तोयनाथ ढुङ्गाना, राजाराम पौडेल, गङ्गाराम पौडेल, रवि आचार्य, रामशरण लम्साल र रामु लक्ष्मण दराईका घरहरूमा सेल्टर लिएर त्यहाँको पार्टी काम विस्तार गरिएको थियो । उहाँहरूकै भूमिकाले त्यहाँको पार्टी बलियो हुँदै अघि बढेको थियो ।

शुक्रनगरमा बोधनाथ दवाडी, सूर्यप्रकाश जमरकट्टेल, थमबहादुर पुन, नरबहादुर थापामगर (सोल्टी) ढकुल पुरी, बलबहादुर पुरी, काशीराम भण्डारी, भीमबहादुर भण्डारी, दिलबहादुर लामिछाने, डम्बरबहादुर राना र धर्मराज महतोका घरहरूमा सेल्टर थिए । त्यतिबेला हाम्रो पार्टीको काम राम्ररी उठेका गाउँहरूमध्ये एउटा गाउँ हो— शुक्रनगर । २०४२ को पञ्चायती स्थानीय चुनाव समेत जितेको गाउँ हो । प्रधानपञ्चमा थमबहादुर पुन र उपप्रधानपञ्चमा धर्मराज महतो विजयी हुनुभएको थियो ।

त्यतिबेला हाम्रो जनमत राम्रो भएको अर्को गाउँ थियो— मेघौली । पञ्चायती चुनावमा जयमङ्गल कुमाललाई प्रधानपञ्चको उम्मेदवार बनाइएको थियो । परिणाम हाम्रो पक्षमा आएको थियो । जयमङ्गल कुमाल लडाकु कार्यकर्ता हुनुहुन्थ्यो, उहाँलाई काङ्ग्रेस लगायत विरोधीहरूले धेरै दुःख दिएका थिए । उहाँले करिब तीन वर्ष जेल जीवन पनि बिताउनु भएको थियो ।

हरि अधिकारी अत्यन्त इमान्दार कार्यकर्ता हुनुहुन्थ्यो, आफ्नै मिलको फितामा हात अल्ट्रिएर धेरै पहिले उहाँको निधन भयो । त्यस्तै पार्टीको पक्षमा दृढतापूर्वक बहस गर्ने पाको कार्यकर्ता हरि कोइराला र माधव चापागाईंको पनि निधन भैसकेको छ ।

शिवनगरमा छविलाल आचार्य र माधव घिमिरेका घरमा सेल्टरहरू थिए । पार्वतीपुरमा सामान्य सम्पर्क मात्रै थियो, सेल्टर बनिसकेको थिएन । सम्पर्क व्यक्ति हुनुहुन्थ्यो— मुक्ति अधिकारी । गुञ्जनगरमा नारायण सुवेदीको घर र आनन्द गुरुङको घरमा

सेल्टरहरू थिए। शिवनगर, पार्वतीपुर, दिव्यनगर र गुञ्जनगरमा हाम्रो पार्टीको अवस्था कमजोर थियो, त्यहाँ नेपाली काङ्ग्रेस नै बलियो थियो।

सेल्टरमा विवाह

२०४५ माघ २९ गते पार्टी जिल्ला कमिटीको आयोजनामा छविलाल आचार्यको घरमा भूमिगत रूपमा जनवादी विवाह समारोह आयोजना भयो। गुल्मी जिल्लाको रू गाउँपालिका भट्कुवामा जन्मे-हुर्केर मध्यपश्चिम क्षेत्रको पार्टी काममा कार्यरत कमरेड प्रतिभा (लक्ष्मी ज्वाली) सँग म पर्वत जिल्लामा जन्मे- हुर्केर बसाइँसराइका क्रममा चितवन आई बसोबास गरेको र यतै कार्यरत हरि सापकोटाका बीच विवाह सम्पन्न भएको थियो। समारोहमा घर-परिवार सहित बढीमा १४-१५ जना उपस्थित थियौँ होला। एक जोर नयाँ सर्टपाइन्ट सहित म दुलाहाका रूपमा उपस्थित थिएँ भने लक्ष्मी एक सेट नयाँ कपडा सहित दुलहीका रूपमा उपस्थित हुनुहुन्थ्यो। मेरा जुता पुरानै थिए, अतिरिक्त क्रान्तिकारी बनेर एकजोर नयाँ जुता पनि किन्न दिएको थिइँन। खानामा लोकल कुखुराको मासु, दाल-भात, मिठो तरकारी र असाध्यै मिठो अचार बनाउनु भएको थियो छविलाल कमरेडको परिवारले।

त्यसबेला जनवादी विवाहको लहरै चलेको थियो।

चौथो महाधिवेशनको प्रतिनिधि छनोट

२०४६ भदौ ९-१४ सम्म सिरहा जिल्लाको विष्णुपुरकट्टीमा नेकपा (माले) को आयोजनामा नेकपाको चौथो महाधिवेशन सम्पन्न भएको थियो। भूमिगत रूपमा महाधिवेशन गर्नुपर्ने भएकाले प्रतिनिधित्वको सङ्ख्या साँघुरो थियो। चितवनबाट जम्मा दुई जना जान पाउने निर्देशन थियो, त्यो पनि पार्टी सदस्यहरूको भेलाले होइन, जिल्ला कमिटीको बैठकले छान्ने गरी। बैठकमा त्यस विषयमा छलफल सुरु भएपछि सबैभन्दा पहिले मैले नै कमरेड गोविन्द (काशीनाथ अधिकारी) र कमरेड विमल (रणध्वज कन्दङ्वा) को नाम महाधिवेशन प्रतिनिधिका लागि प्रस्ताव गरें। बैठकले पास पनि गरेको थियो। काशीनाथ अधिकारी जिल्ला सचिव हुनुहुन्थ्यो भने रणध्वज कन्दङ्वा जनजातिबाट आएको र यातना सहित जेल जीवन भोगेको कमरेड हुनुहुन्थ्यो। पछि कतिपय कमरेडहरूले मलाई आलोचना गर्दै भन्नुभएको थियो- 'तपाईं आफैँ पनि पर्न सक्नुहुन्थ्यो, हामी पर्न सक्थ्यौँ। जान्ने भएर पहिले नै नाम प्रस्ताव किन गर्नुभएको?'

सुदूरपश्चिमतिरको यात्रा

एकातिर चौथो महाधिवेशनपछि पार्टीले आफ्नो कार्यशक्तिलाई देशव्यापी विन्यास गर्ने नीति लिएको थियो भने अर्कोतिर विवाहपछि पनि हामी दुई जना टाढा-टाढा र अलग-अलग कार्यक्षेत्रमा कार्यरत थियौं। यसलाई मिलाउने सन्दर्भमा मलाई चितवनबाट र लक्ष्मी ज्ञवालीलाई बाँकेबाट सुदूरपश्चिम पठाउने निर्णय गरेर हामीलाई सुदूर पश्चिम सेती-महाकाली पठाइएको थियो।

२०४६ मंसिर १ गते बिहानै ६ बजे हामी नेपालगन्जबाट गाडी चढ्यौं र कच्ची बाटोमा शरीर धुलाम्य हुँदै कर्णाली नदीमा फेरी तरेर राती करिब १२ बजे धनगढी चौराहामा उत्रियौं। त्यतातिरको हाम्रो यात्रा पहिलो थियो। नेपालगन्जबाट पश्चिम लागेपछि न बाटो पिच भएको रहेछ, न कर्णाली नदी लगायत खोला-खोल्सीहरूमा पुल नै बनेका रहेछन्। धनगढी चौराहाबाट गन्तव्यतिर लामन खोजेका मात्रै के थियौं, पुलिसले रोकेर केरकार गर्न पो थाल्यो। उसले सोधेका सबै प्रश्नको फटाफट उत्तर दियौं, त्यसपछि छोडिदियो र गन्तव्यस्थलतर्फ लाग्यौं। मध्यराती दुई जना भर्खरका केटाकेटी झोलासोला बोकेका छन्, कतै गलत उद्देश्यले भारततिर जान लागेका त होइनन् भन्ने पनि लागेको हुन सक्छ पुलिसलाई। जेहोस्, त्यस फन्दाबाट उम्क्यौं।

हाम्रो गन्तव्य थियो चौराहादेखि थोरै पूर्वतिर रहेको अशोक मसला उद्योग, जहाँ कमरेड गोविन्द कोइराला र गौरा प्रसाईंहरू डेरा गरेर बस्नुहुन्थ्यो। गौराजीको साइँला दाइ पदम प्रसाईंले मसला उद्योग चलाउनु भएको थियो। भोलिपल्ट कमरेड युवराज ज्ञवालीसँग त्यहीं भेट भयो।

सुदूरपश्चिममा उहाँ नेतृत्वको तीन सदस्यीय सेती-महाकाली क्षेत्रीय कमिटी थियो। कमिटीमा उहाँ सहित म र मेघबहादुर बीसी सदस्य थियौं। कार्यविभाजन गर्दा मेरो जिम्मेवारीमा सिङ्गो महाकाली अञ्चल परेको थियो। पहिलो चरणमा कमरेड युवराजले त्यसबेलासम्म बनेका सेल्टरहरू, सम्पर्क सूत्रहरू र सम्पर्क व्यक्तिहरूकहाँ लगेर सम्पर्क गराउनु भएको थियो।

त्यतिबेलासम्म महाकालीमा सम्पर्कको सुरुवात मात्रै भएको थियो भन्दा हुन्छ। महेन्द्रनगरको भासीमा बाबुराम शर्मा न्यौपानेको घरलाई सेल्टर बनाइएको थियो। हल्दुखालमा उर्वादत्त पन्तको घरमा सेल्टर थियो। मुख्य सहरमा भरोसायोग्य सेल्टरहरू थिएनन्। सम्पर्क व्यक्तिका रूपमा ऋषिराम खरेल लगायत केही व्यक्तिहरू हुनुहुन्थ्यो।

जिल्लाको दक्षिणी भेग र भारतीय सीमावर्ती क्षेत्रको रामपुर-बिलासीपुरको भुरा भन्ने गाउँमा शम्भु ज्वाली र हरि ज्वालीका घरहरू सेल्टर थिए भने कलकत्ता भन्ने गाउँमा रामकुमार ज्वालीको घर भरोसायोग्य सेल्टर थियो । त्यस्तै श्रीपुर-बेलौरीको शान्तिपुरमा तुलाराम खरेल र रामप्रसाद ढकालका घरहरू सेल्टर थिए । उता त्रिभुवन बस्तीको 'घ' गाउँमा त्रिलोचन वत्स दाहालको घर, उहाँकै भान्जा स्थिरप्रसाद घिमिरेको घर र कृष्णबहादुर तामाङका घरहरू सेल्टर थिए भने 'ग' गाउँमा माधव पोखरेल र उहाँका दाजु निल पोखरेलका घरहरूमा पनि सम्पर्क थियो ।

डडेल्धुरा जिल्लाको जोगबुडामा कमलसिंह ठगुन्ना, महेश पन्त र टेकबहादुर-धनबहादुर ऐरहरूको घरमा सम्पर्क थियो । डडेल्धुराकै आलितालमा गोविन्द कलौनी र प्रेमबहादुर विष्टको घरमा सेल्टर थिए । यसरी क्रमशः महाकालीमा पार्टी काम विस्तार हुँदै थियो ।

जीवनसङ्गिनी भेरीतिर, म हिरासततिर

ऐतिहासिक जनआन्दोलनको राष्ट्रव्यापी तयारी भइरहेको थियो । त्यसै क्रममा हाम्रो पार्टीको सेती-महाकाली क्षेत्रीय कमिटीको बैठक १ फागुन २०४६ मा कैलालीको गेटी गाउँमा राखिएको थियो । बैठकमा कमिटीका हामी तीनजना सहित वामदेव गौतम र सीपी मैनाली पनि उपस्थित हुनुहुन्थ्यो । बैठकले सङ्गठनात्मक अवस्थाको सामान्य समीक्षा गर्दै आन्दोलनको तयारीसम्बन्धी निर्णयहरू गर्‍यो ।

बैठकपछि फागुन २ गते नै कमरेड वामदेव गौतमले बर्दियामा आन्दोलनको बेला नेतृत्वको सङ्कट पच्यो भनेर कैलाली जिल्ला कमिटी सदस्य र अनेमसङ्घको सेती-महाकाली इन्चार्ज भएर काम गरिरहेकी लक्ष्मी ज्वालीलाई भेरीतिर लिएर जानुभयो । म भने फागुन ३ गते कमरेड युवराज ज्वालीसँग थप सरसल्लाह गरी पञ्चायतविरुद्ध लडाकु शक्ति निर्माण गर्ने पार्टीको विशेष सर्कुलर लगायत गोप्य दस्तावेजहरूको छुट्टै प्याक बनाएर पाइन्टको पेटीभित्र घुसारी सुइटरले छोपेर झोला बोकी साइकल चढेर आफ्नो कार्यक्षेत्र कञ्चनपुरतिर लागें ।

रामकुमार ज्वालीले पार्टीलाई एउटा साइकल दिनुभएको थियो । त्यही साइकल चढेर म कञ्चनपुर जिल्लाभरि राउन्ड लगाउने र आवश्यकता पर्दा धनगढी समेत आउने-जाने गर्थेँ । त्यो दिन पनि साइकल चढेरै दशगजाको बाटो पुनर्वास क्षेत्रतिर जाँदै थिएँ । धनगढीको भन्सार कटेर अलि अगाडि लालझाडी भन्ने ठाउँमा पुगेको थिएँ । पुलिसले सिट्टी बजाएको रहेछ, मैले हेक्का राखिनँ । अगाडि बढिरहेँ, उसले बारम्बार सिट्टी बजाइ

रह्यो । त्यसपछि फर्केर हेरें, उसले हातले इसारा गरेर बोलायो । म गएँ । झोला खोलेर हेर्‍यो । झोलामा अरू सामग्री सहित मार्क्सवादी—लेनिनवादी दर्शनको हिन्दीमा लेखिएको मोटो किताब थियो । उसले भन्यो— यो अवैध हो । मैले पनि हन्त्यारेसमेन्ट गर्ने हिसाबले भनें— किताब होइन तपाईंको दिमाग चाहिँ अवैध हो । ऊ अकर्मिकिंदै थियो, त्यतिबेलै मैले भनें.....— पिसाबले अत्याएको छ, पिसाब फेर्न कता जाऊँ ? उसले एकछिन सोचेर नेपालतिर देखायो । तर के ठान्यो कुन्नि, फेरि भारतको दुधुवा नेसनल पार्कतिर देखायो र त्यता जानुस् भन्यो । मलाई पिसाब फेर्नु त के थियो र, आफूसँग भएका गोप्य कागजपत्र नष्ट गर्नुथियो । भारतको दुधुवा नेसनल पार्कमा ती सामग्रीहरू फालेर नष्ट गरिदिएँ र आफूलाई हलुङ्गो भएको महसुस गरेँ ।

त्यसपछि उसले आफ्नो कन्स्टेबललाई मेरो साथ लगाएर धनगढी भन्सारको इन्स्पेक्टरसँग किताबका बारेमा बुझ्न पठायो । धनगढी भन्सारको इन्स्पेक्टरले हाम्रो एरियाको कुरा नभएकाले रिस्क नलिने जवाफ दिएर पठायो । अब उसले मलाई त्यही कन्स्टेबलसँग त्रिभुवन बस्तीको थानामा पठायो । कन्स्टेबलले— आज रात पन्थो हजुर, भोलि बिहान जाउँला भनेर पचकडिया चौकीमै राख्यो ।

मलाई गिरफ्तार गर्ने पुलिस बेलुका आठ बजे चौकीमा आयो र कन्स्टेबललाई गाली गन्थो— आजै थानामा नपुन्त्याएको, नमकहराम भनेर । तुरुन्त युनिफर्म लगाउन लगायो र राती नै हिँडायो । करिब राती ११ बजे मलाई त्रिभुवनबस्ती थानामा बुझाएर उनीहरू फर्किए । यसरी म २०४६ फागुन ३ गते गिरफ्तार भएको थिएँ । पछि थाहा भयो, मलाई गिरफ्तार गर्ने पुलिस असई कुबेर चन्द रहेछन् ।

रातीको ११ बजिसकेकाले केही खाने कुरा भएन । मलाई भोके तुरुड (टेंडुको या कट्टा, एकखाले यातनाको साधन) मा हालेर राखे । म प्रमाणित अपराधी होइन, किन तुरुडमा हालेको भनेर प्रतिवाद गरेपछि मात्रै एउटा खुट्टा बाहिर निकाल्न दिएका थिए । भोलिपल्ट बिहान ८ बजेतिर चिया मगाएर खुवाए । चिया खाइसकेपछि एक जना चन्द थरको निमित्त थानेदारले बयान लिन थाल्यो । मैले अधिल्लो जे जस्तो बयान दिएको थिएँ, त्यही दोहोर्‍याएँ । उसलाई यो बयान चित्त बुझेन । गालामा थप्पड हान्ने, हल्केलामा लड्ठीले हान्ने, घोटो परेर निहुरिन लगाई पालैपालो दुईवटै खुट्टाका पैतालामा लड्ठीले हान्ने जस्ता यातना दिन थाल्यो । सोधपुछ गर्दा ‘राधाकृष्ण मैनालीलाई चिन्छौ ? तुलबहादुर गुरुडलाई चिन्छौ ? कुन पार्टीमा लागेका छौ ? पञ्चायती व्यवस्थालाई मान्छौ कि मान्दैनौ ? चितवनदेखि यहाँ किन आएको ? साइकल कहाँबाट ल्याएको ? अराष्ट्रिय तत्त्व र उग्रवादीहरूले चलाएको आन्दोलनलाई समर्थन गर्छौ कि विरोध गर्छौ ?’ आदि

आदि सोध्यो । मैले 'चिन्दिनँ, कुनै पार्टीमा लागेको छैन, साइकल घरेबाट लिएर आएको हो, धेरै भाइहरू भएको र जमिन थोरै भएकाले सस्तो जमिन खोज्दै नवलपुरदेखि यहाँसम्म आइपुगेको हो, आन्दोलनका बारेमा केही थाहा छैन, म आफ्नो निजी काममा हिँडेको बेला बाटोमै समातेर तपाईंहरूले यसरी यातना दिएको हुनाले यो व्यवस्थालाई मान्दिनँ' भनेर जवाफ दिएँ । बयानको त्यस्तै कागज बनाएर मलाई बेलौरी इलाका प्रहरी कार्यालयमा चलानी गऱ्यो ।

बेलौरी इलाका प्रहरी कार्यालयका प्रहरी निरीक्षक अलि भलादमी देखिन्थे । अफिसको मेच टेबलमै राखेर कुरा गरे । मैले भनेँ— 'तपाईंका पुलिसहरूले धेरै दुःख दिए, खान—सुत्न दिएनन्, दुई दिनदेखि खान सुत्न पाएको छैन । आज तपाईंले सुत्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।' उनले हुन्छ भने ।

आफ्ना कारिन्दा लगाएर एउटा कोठा राम्रोसँग सफा गराए, पराल बिच्छयाएर कम्बलहरू ल्याइदिएर सुत्ने व्यवस्था मिलाए । मेसमा खुवाउनु भनेर छोडेका रहेछन, तर पुलिसहरूले खाना खुवाएनन् । राती साढे ९ बजेतिर आएर खाना खानुभयो भनेर सोधे । मलाई रिस उठिरहेको थियो— भोकमाथि यति सारो व्यङ्ग्य नगर्नुस् न इन्स्पेक्टर साहब' भनेर जवाफ दिएँ । उनले पुलिसहरूलाई सोधे । उनीहरूले 'बाहुन जस्तो लागेर हाम्रो मेसको खाना खानुहुन होला भनेर खुवाएनौँ' भने । त्यो रात पनि भोकै सुत्न बाध्य भएँ ।

भोलिपल्ट फागुन ५ गते ९ बजेतिर बेलौरी बजारको होटलमा लगेर खाना खुवाए । खाना खाएपछि इन्स्पेक्टरले मलाई 'आज जिल्ला प्रहरी कार्यालय महेन्द्रनगर पठाउने भनेको केमा पठाउने होला' भनेर सोधे । उनको कार्यालयमा थोत्रो साइकल समेत रहेनछ । पछि कतैबाट एउटा पुरानो साइकल खोजेर एक जना हवलदार त्यो साइकलमा र अर्को एक जना प्रहरी जवानले मेरो साइकलमा मलाई राखेर झलारीसम्म लगे । त्यहाँबाट बस चढाएर करिब ५ बजे जिल्ला प्रहरी कार्यालय, महेन्द्रनगरमा झोला र साइकल सहित मलाई बुझाएर उनीहरू फर्किए ।

हिरासतमा कहिले डीएसपी र इन्स्पेक्टर भएर बयान लिने र यो मान्छेबाट सही कुरा आएको छैन भनेर मानसिक यातना दिने, कहिले बोर्डको बयान भनेर प्रमुख जिल्ला अधिकारी, डीएसपी, सेनाको मेजर र जनसम्पर्क अधिकारी भएर बयान लिने, यस्तै गरेर १५ दिन हिरासतमै राखे ।

डीएसपीले फागुन २० गते राती १० बजेतिर हिरासतमा भएका सबै बन्दीलाई लाइनमा राखेर मुखमा लाइटले हेर्दै हिरासतबाटै छोड्नेलाई एकातिर, जेल चलान गर्नेलाई

अर्कोतिर गराउँदै थिए। 'तपाईंहरूलाई त भोलि हवालतको हावा खान पठाइदिन्छु, तर यो मान्छे चितवनदेखि आएर हामीलाई दुःख दिने' भन्दै मेरो मुखमा हेरे।

२१ फागुन दिनको ३ बजेतिर आवश्यक डकुमेन्ट सहित हामीलाई कञ्चनपुर जेल चलान गरियो। जेल गएपछि मैले एकखाले स्वतन्त्रताको महसुस गरेँ, किनभने हिरासतमा जस्तो उकुसमुकुस त्यहाँ थिएन। जेलमा हामी राजनीतिक बन्दीहरू २४ जना थियौं, त्यसमध्ये नेपाली काङ्ग्रेसका पाका र युवा नेता-कार्यकर्ता २० जना थिए भने वामपन्थी विचार राख्ने चार जना थियौं।

जेलजीवन भने रमाइलोसँग बिताइयो। जेलमा बन्दीकोठा नपुगेर हामीलाई बाहिर कम्पाउण्डमा टेन्ट राखेर थुनिएको थियो। बेड पार्टनर थिए, वामपन्थी विचारका यादवनाथ शर्मा। एकखाले दिनचर्या बनाइएको थियो- बिहानै उठ्ने, नित्यकर्म गर्ने, हल्का योग र व्यायाम गर्ने। चिया नास्तापछि प्राप्त सामग्रीहरूको अध्ययन गर्ने। दिनको १२-१ बजेतिर बिहानको खाना खाने। दिउँसो राजनीतिक छलफल चलाउने र चिस, लुँडो खेल्ने। बेलुका ४-५ बजेतिर खाना खाने, कम्पाउण्डभित्रै हल्का हिँडडुल गरेपछि साथीहरू जम्मा भएर गफगाफ गर्ने। ९-१० बजेसम्ममा सुत्ने।

बाहिर भने देशभरि पञ्चायतविरोधी आन्दोलनको राँको बलिरहेको थियो। विभिन्न खाले समाचारहरू आइरहन्थे। यसै क्रममा २०४६ चैत २६ गते शान्ति सुरक्षा ऐन अन्तर्गतका बन्दीहरूलाई रिहाइ गर्ने सूचना आयो। म पनि शान्ति सुरक्षा ऐन अन्तर्गतकै बन्दी भएकाले रिहा हुने भएँ। यसरी गिरफ्तारी, यातना, हिरासत र जेल जीवनका १ महिना २३ दिन बिताएर चैत २६ गते बेलुका ५ बजे मुक्त भएँ। सँगै साढे आठ-नौ वर्षको भूमिगत जीवनबाट पनि खुला भएँ।

करिब आधा शताब्दी लामो राजनीतिक जीवनमा आत्मसुरक्षा र निजी लाभभानिको चिन्ताले मलाई कहिल्यै सताएन। काम गर्दै जाँदा चितवनजस्तो सचेत र प्रतिस्पर्धी जिल्ला सहित महाकालीका तुलनात्मक रूपमा कमजोर चेतना र पिछडिएका जिल्लाहरूमा काम गरेको लामो अनुभव सँगाल्ने सौभाग्य पनि प्राप्त भयो। राजतन्त्रको निरङ्कुशताको अँध्यारोमा बिनासर्त र निस्वार्थ ढङ्गले कम्युनिस्ट आन्दोलनमा अविराम र जीवनपर्यन्त लागि रहने सङ्कल्पका साथ घर छोडेर हिँडिएको थियो। उक्त सङ्कल्प र त्यसलाई पूरा गर्न पार गरेको भूमिगत यात्राप्रति गर्वबोध छ। ●